

Omsorgssektorens Cadillac:

”Brugerens arme og ben”

- den ultimative af-professionalisering af omsorgsarbejderen

Af Eva Munk-Madsen

Fotos Sten Lange

Omsorgsarbejde, det praktiske, sociale og emotionelle arbejde omsorgsarbejdere udfører i samspil med omsorgsmodtagere, har både diskursive og praktiske elementer. Disse er tæt forbundne via arbejdets mellemmenneskelige karakter.

I denne artikel er det samspillet mellem diskurs og plejepraksis i hjælperordningen, der er i søgelyset. Hjælperordningen er en offentlig finansieret omsorgs/service-model med brugerstyret hjælp, hvor personer med vidtgående fysisk funktionsnedsættelse får bevilget midler til at privatansætte personlige hjælpere. Imellem denne institutionelle struktur og en diskurs om brugerstyring, udfolder hjælperne deres arbejde.

Gennem tekstanalyse og eksempler fra plejearbejdet påviser jeg sammenhænge mellem sprogbrug og praksis i arbejdet. Brugerstyringsdiskursen sætter jeg ind i en historisk sammenhæng og konfronterer med en arbejdsmiljødiskurs. Denne kritiske diskursanalyse er dermed et led i at kreere en interdiskursivitet, som kan give grobund for demokratiserende praksisændringer.

Bevægelsen mod en offentlig omsorgssektor der bygger på serviceidealer og kundeorientering, begyndte først og er kommet længst indenfor handicapomsorgen. Kritikken af den medicinsk funderede og institutionaliserede offentlige omsorg rejste sig internationalt blandt yngre funktionshæmmede for snart 40 år siden.

Independent Living bevægelsen (IL) i USA i 60'erne og begyndelsen af 70'erne formulerede et ideologisk grundlag for en nyorientering af handicapomsorg ud fra retigheder, selvbestemmelse, valgfrihed og forbrugerkontrol (DeJong 1983, Bengtsson 2004). Et hovedkrav og mål for IL, og lignende initiativer i vesteuropæiske lande, var at få en personlig assistance som lå under brugernes kontrol. Brugere var eksperterne på egne behov og reformkravene var professionskritiske og gjorde op med lægers, sygeplejerskers og hjemmehjælperes patient/klient tilnærmelse (DeJong & Wenker 1983, Hugemark 2004).

Ønsker om at nedbryde det offentlige monopol, og at skabe konkurrence som kunne hæve kvaliteten, var en del af retorikken også i de nordiske lande (Ratzka 1986 opcit. Askheim og Guldvik 2004). Offentlig omsorg for handicappede blev transformeret. 'Direct payment' blev indført i England i 1988, så funktionshæmmede selv kunne købe den hjælp de ønskede (Askheim 1999). I Danmark startede hjælperordningen med pengeposer til køb af personlig hjælp i Århus allerede i begyndelsen af 70'erne. Siden blev ydelsen landsdækkende, ved hjælp af Bistandslovens § 48.3(4) før den fik sin egen paragraf, § 77, i Serviceloven i 1997 (Munk-Madsen 2006). I Sverige og Norge startede handicaporganisationer og bruger-kooperativer inspireret af IL offentligt støttede forsøg med personlig assistance frem for hjemmehjælp. Her kom der lovgrundlag for varianter af denne type service/omsorg i henholdsvis 1994 og i 2000 (Askheim 2001).

Konkret indebærer en ordning med personlig hjælp, at brugeren bestemmer hvem der skal ansættes (og afskediges), samt hvornår og hvordan hjælpen skal ydes. Hjælpebehovet anerkendes gennem det offentliges skøn til en vis timeudmåling. Måden at indhente hjælpen på varierer

mellem brugerne og hyppigheden af disse varianter svinger mellem de nordiske lande. Nogle brugere peger på eller vælger sine hjælpere, hvorefter de bliver kommunalt ansat (hyppigt i Norge). Andre brugere vælger hvilket privat servicefirma, der skal stå for deres hjælperes ansættelse (relativt hyppigt i Sverige), mens andre brugere er medlemmer af et bruger-kooperativ, der står som arbejdsgiver for hjælperne (voksende i Sverige og Norge). Endelig er der brugere der selv har arbejdsgiveransvaret for deres personlige hjælper (hyppigt i Danmark, jvfr. Askheim 1999). Mens kommunal ansættelse er mest almindelig i Norge, er eget arbejdsgiveransvar mest almindeligt i Danmark. Sverige har flest private serviceaktører på banen, sådanne findes dog også i Danmark, men ikke i Norge (Askheim og Guldvik 2004).

Ordninger som 'Attendant Care', 'Direct Payment', 'Hjælperordningen', 'Brukerstyrt Personlig Assistance' etc., blev fremført som krav fra handicapbevægelser som midler til at hindre diskrimination og fremme uafhængighed, selvbestemmelse, ligeværd og deltagelse. Den politiske støtte har været stor og overgrebet højre-/venstre positionerne.

Hugemark (2004) udskiller de to diskurser, der har været og er involveret i reformerne: markedsdiskursen, det frie forbrugervalg og brugerstyringsdiskursen, brugerens autonomi og selvbestemmelse i relation til hjælpen. Det er den sidste af disse diskurser jeg vil koncentrere mig om i denne artikel.

Omsorgsidealerne har skiftet gennem tiderne, men flere typer eksisterer side om side i omsorgssektoren. Hugemark og Wahlström (1999) identificerer tre idealtyper. Omsorgsidealet bygger på den empatiske omsorgsrationalitet, hvor omsorgsnyder og omsorgsnyder gennem dialog finder frem til den bedste hjælp. Dette kendetegnede den tidlige offentlige hjemmehjælp med dens rødder i hverdagslivets omsorgsrationalitet. Siden vandt rehabiliteringsidealet terræn, hvor det er den professionelle eksperthjælp der løser klientens problem. Det er dette paradigme som handicapoprørerne har forkastet og krævet

fornyet med serviceidealet, som vægtlægger brugerstyring og en serviceorienteret hjælp. En undersøgelse blandt handicap-hjælpere i Norge konkluderer med, at der stadig er hjælpere der anskuer deres arbejde udfra et omsorgsideal, mens andre, særlig yngre, arbejder udfra et serviceideal (Guldvik 2001, 2003).

Det ideologiske grundlag for brugerstyret hjælp kan føres tilbage til handicapbevægelsens reformkrav. En helt ny forståelse af forholdet mellem omsorgsyder og omsorgsnyder skulle ligge til grund:

"Den arm den hjälpande anställs at räcka den handikappade til undsättning bör betraktas som den handikappades arm, inte som den hjälpandes".

(Ekensteen 1968 s.23)

Ideologien lever videre i dag i forventninger om hjælpere, der arbejder som brugers arme og ben. Det er ikke kun i forhold til de formelt professionelle eksperter, som læger og behandlere, handicapbevægelsen kritiserer rehabiliteringsidealet. Også omsorgsidealet står for skud. Hjælperarbejdet er et serviceerhverv og ikke et omsorgserhverv, skriver det norske brugerkooperativ ULOBA på deres hjemmeside (www.uloba.no).

Handicapbevægelsen red på en bølge af omorienteringer mod menneskerettigheder og ligeværd. I Danmark såvel som internationalt blev der sat en ny dagsorden om ligebehandling for handicappede efter anden verdenskrig. Frem for at udskille og afsondre afvigere, i et samfundsmæssigt beskyttelsesprojekt, skete der et skift, hvor individuelle rettigheder kom i fokus i tiden 1940-70. Den medicinsk dominerede afvigerdiskurs blev overmandet af en normaliseringsideologi (Kirkebæk 1993, 2001).

Kravene fra handicapbevægelsen fik gennemslag i en international handicapdiskurs med vægt på *Lige Muligheder for Handicappede*, som de blev formuleret i FN's standardregler i 1993. Samme år vedtog Folketinget en principbeslutning om ligestilling og ligebehandling af handicappede, 1993 B 43 (Det Centrale Handicapråd 2002) og Center for Ligebehandling af Handicappede blev oprettet (Bonfils

2003).

Ligebehandling og kompensationsprincippet har normalisering som mål. Handicappede skal have mulighed for at leve et liv med de samme muligheder som ikke handicappede (Det Centrale Handicapråd 2001), dvs. de skal i størst mulig grad kunne leve *som om* de ikke var handicappede. Skellet mellem mulighed og ideal er vanskeligt at opretholde. Normalisering som ideal gennemsyrrer handicappolitikken og kompensationsprincippet som skal udvikle hjælpeforanstaltninger.

Ligebehandling, forstået som retten til og muligheden for at leve som ikke-handicappede, skal opnås gennem kompensationer, i første række af teknisk og økonomisk karakter, men også personlig assistance (Det Centrale Handicapråd 2001). Hjælperordningen er en udstrakt personlig assistance, hvor hjælperen skal kompensere, ikke for, men som 'brugers arme og ben' på linje med et teknisk hjælpemiddel under brugers kontrol, ifølge fortalerne for dette serviceideal.

Hvordan er det at arbejde under sådan en ideologi? spørger jeg i denne artikel, hvor jeg analyserer diskursen og ser på, hvordan den manifesterer sig i det konkrete omsorgsarbejde.

En del forskning behandler personlig assistance til handicappede i et rettigheds-perspektiv. Det er den vigtigste rettighed i handicapreformerne i forhold til at skabe lige muligheder for handicappede (Gynnerstedt 2004). Med et rettigheds-perspektiv på *assistance*, kan assistenterne forsvinde som subjekter, i tråd med i citatet af Ekensteen ovenfor. Det vil ikke ske her. Jeg vil løfte hjælpernes subjektive arbejds-erfaringer med personlig hjælp til handicappede frem, gennem et omsorgscentralt eksempel: hygiejne- og handskediskursen.

Datagrundlag og analyseværktøj

Grundlaget for analysen er et udvalg af kommunikative begivenheder, som er indsamlet dels via:

1. Interviewdata – interviews med nøglepersoner fra hjælperordningen (brugere, handicaporganisationer, fagforeninger, offentlige myndigheder, private serviceaktører). Udsagn fra hjælpere indsamlet

- gennem fokusgrupper og gennem kvalitative kommentarer til en mindre survey om fleksibilitet og arbejdsmiljø for hjælpere.¹⁾
2. Erfaringsdata – egne erfaringer fra pleje- og hjælpearbejde, samt fagligt arbejde.
 3. Spontandata – hjælper-fortællinger formidlet fra venner, bekendte og tilfældige kontakter.
 4. Vejledninger – en DVD, samt skriftlig information/dokumentation omkring brugeres forventninger til hjælperes arbejde.

I artiklen trækker jeg overvejende på Faircloughs kritisk diskursanalytiske tilgang, som den er fremstillet hos Winther Jørgensen & Phillips (1999). Diskurs optræder her i to betydninger. Dels forstås diskurs som en måde at tale på (producere tekst på), der giver betydning til oplevelser udfra et bestemt perspektiv. I denne betydning af diskurs vil jeg præsentere og konfrontere flere perspektiver/diskurser: arbejdsmiljødiskurs, brugerstyringsdiskurs, handskediskurs, som kan aktiveres i omsorgssektorens og hjælperordningens diskursorden.

Den anden betydning af diskurs er sprogbrug som social praksis, det vil her sige konkrete kommunikative begivenheder i relation til hjælperordningen. Her vil jeg analysere den diskursive praksis i og omkring hjælperordningen, gennem udvalgte eksempler på kommunikative begivenheder. Der vil forekomme udsagn/tekster fra henholdsvis hjælpere og brugere og omsorgsprofessionelle.

Formålet med den kritiske diskursanalyse er at kortlægge forbindelserne mellem sprogbrug og social praksis. Gennem konkret tekstanalyse af sprogbrug i social interaktion kan man se, at diskurser har en ideologisk effekt, en betydning i magtens tjeneste, som er med til at skabe og reproducere ulige magtforhold – i denne sammenhæng i bruger-hjælperrelationerne. Analysen er kritisk i den forstand, at jeg ser det som dens opgave at afsløre den diskursive praksis' rolle i opretholdelsen af ulige sociale relationer – her i en del af den sociale verden: hjælperordningen –

med det normative formål at bidrage til mere lige magtforhold (Winther Jørgensen og Phillips 1999 s.75-76).

Kritisk diskursanalyse a la Fairclough er altså en tilgang som er engageret i social forandring, gennem fremme af kritisk sprogbevidsthed, idet "kritisk sprogbevidsthed skal give folk indsigt, dels i den diskursive praksis, som de deltager i, når de bruger sprog og konsumerer tekster, og dels i de sociale strukturer som diskursiv praksis formes af og er med til at forme og forandre" (ibid. s. 100). Det vil sige, at hvis forskningsresultaterne viser, at en bestemt gruppe styrer kommunikationsprocesserne, kan andre grupper måske anvende resultaterne til at udvikle nye måder at kommunikere på. Således kan resultaterne på sit bedste fremme mere egalitære diskurser og en organisatorisk demokratisering (ibid. s. 100-101).

Fairclough (1992) opererer med en analysemodel med tre niveauer: 1. tekst, 2. diskursiv praksis, 3. social praksis, hvor den diskursive praksis medierer mellem teksten og den sociale praksis. Social praksis har både diskursive og ikke diskursive elementer. I omsorgsarbejdet er den fysiske ikke-diskursive praksis imidlertid snævert forbundet med det diskursive, derfor ser jeg tilgangen som særlig anvendelig her, om end analyseniveauerne er sværere at adskille.

Diskurs som social praksis er med til at konstituere sociale strukturer og processer, men den afspejler dem også. Den diskursive praksis i hjælperordningen er indlejret i en social struktur, nemlig en individualiseret brugerstyret omsorgsmodel uden fælles organisatorisk bagland. Brugere og hjælper står alene overfor hinanden. Hjælpernes omsorgspraksis udfolder sig i spændingen mellem denne struktur og de diskursive brydninger om omsorgens mål og metode, eller i manglen på diskursive brydninger om formål og udførelse.

Den sociale og historiske indplacering af diskursen om hjælpernes omsorgspraksis trækker jeg ind gennem et tilbageblik på diskursen om kategorisering af handicappede. Herefter kommer der egentlige tekstanalyser, mindre detaljerede end de typiske Faircloughske, hvor jeg imidlertid

i flere tilfælde afdækker teksternes sociologiske tilblivelsesvej – men dog ikke giver mig i kast med afkodningen af dem.²⁾

Afslutningsvis samler jeg 'diskursens sociale matrice' (Winther Jørgensen & Phillips 1999 s.98), det vil sige jeg sætter brugerstyringsdiskursen ind i en større samfundsmæssig sammenhæng. På den baggrund diskuterer jeg resultaterne i forhold til fremtidsperspektiver for arbejds-subjektivitet i hjælperarbejdet.

Artiklen er i sig selv en diskursiv handling, der udfordrer den dominerende betydningskonsensus om hjælperarbejdet. At konfrontere brugerstyringsdiskursen med en arbejdsmiljødiskurs, er et forsøg på at kreere en interdiskursivitet, som er en nødvendig drivkraft for sociokulturel forandring.

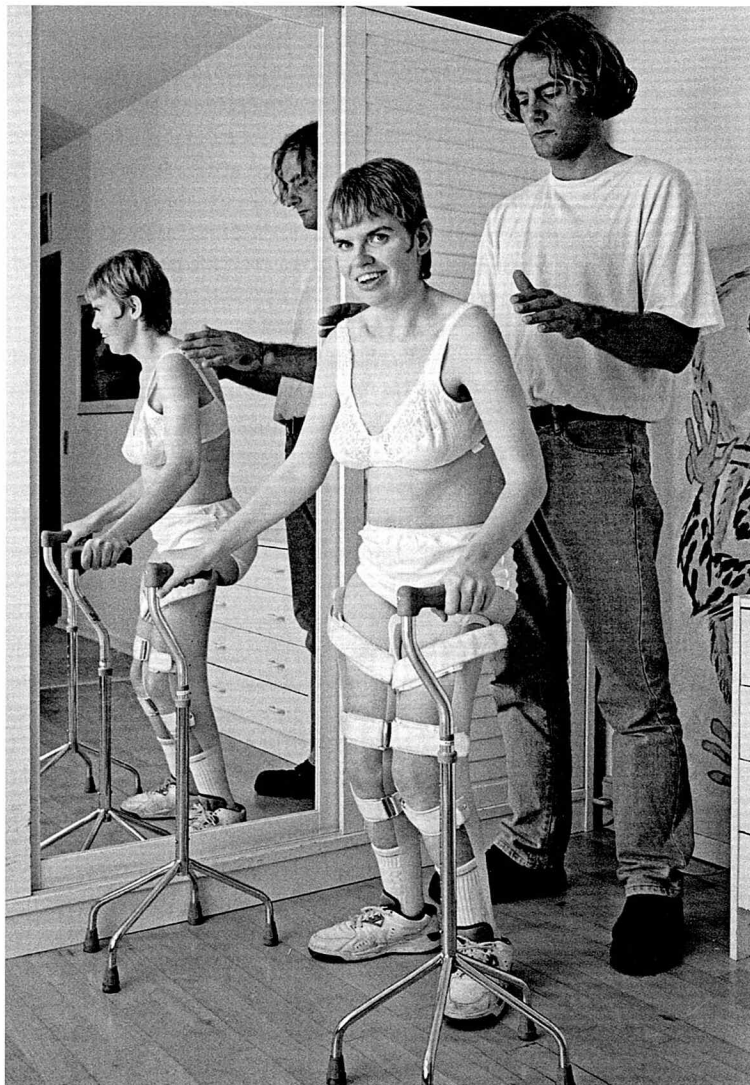
Fra 'sengeliggende' til 'bruger' – sproglige konstruktioner i en handicapdiskurs

Når jeg beskæftiger mig med hjælperordningen i Danmark, er de to kategorier brugere og hjælpere de almindeligt anvendte. Brugere er betegnelsen på personer med hjælperordning. Brugere har en eller flere omfattende former for handicap, fortrinsvis af fysisk karakter, men evt. også hjerneskade. Hjælpere er betegnelsen på de personer, der er ansat i en hjælperordning – en offentlig/privat individuel omsorgsordning for én bruger. Hjælpernes arbejde omfatter som regel opgaver tilsvarende hjemmehjælperes og sosu-hjælperes opgaver, men hjælperne er sjældent uddannet på området, og de er ansat som private tjenestefolk.

Kategoriseringen af 'brugere' har skiftet gennem tiden, og benævnelserne har afløst hinanden i en kontinuerlig værdighedsdiskurs. Vi kan spore værdighedsdiskursen gennem den skiftende terminologi, der dels anvendes juridisk og dels hører talesproget til. Hver tidsepoke har sine politisk korrekte kategorier, som devalueres gennem hverdagsbrug og i takt med nye tankestrømninger. Det der forlades som mindreværdigt, kan i udgangspunktet have været indført som mere værdigt.

I en kongelig forordning af 1708 blev de "sengeliggende" fundet værdige til offent-

lig fattighjælp, og denne position som *værdigt trængende* blev videreført i fattigloven fra 1803 for de "... på helbred, førlighed, sanser og forstand således svækkede.." (Jørgensen 1972, opcit. Bonfils 2003). At tilhøre "fattig"-kategorien gav rettigheder til hjælp. Senere fik den fattiges tab af borgerrettigheder betydning. Sådan blev det et fremskridt at overgå fra "fattig"-kategorien til "invalid"-kategorien, da forsikringsordning for invalide og kronisk syge blev indført ved lov i 1921 (Bonfils 2003). Invalider havde alligevel forskellige

grader af værdighed. Krigsinvaliderne fra finskekrigen blev delt op efter hvilken side de havde kæmpet på. De "hvide" fik invaliddepension, de "røde" måtte søge fattighjælp (Mähönen 1994).

Invaliderne blev afløst af de vanføre og lemlæstede (personer med henholdsvis medfødt og erhvervet handicap) i forsorgsloven af 1933, før de handicappede trådte ind på lovs scenen, benævnt som "personer med vidtgående fysisk eller psykisk handicap" i Bistandsloven af 1977. Når 'vanfør' i dag opfattes som en nedsættende og ukorrekt betegnelse, så var det næppe tilfældet da Landsforeningen for Vanføre og Lemlæstede stiftedes i 1925 (Bonfils 2003).

Handicapbegrebets indtog var et opgør med kategoriseringen ud fra specifikke diagnoser eller specifik funktionsnedsættelse, som blind, døv, epileptiker, åndssvag etc.. Handicapbegrebet bruges på flere måder, dels i daglig tale som betegnelse på personer med funktionsnedsættelse, dels som et relationelt begreb, hvor handicap er en konsekvens af mødet mellem omgivelserne og en person med funktionsnedsættelse (eks.: kørestolsbruger møder trappe: handicap opstår). Denne relationelle definition udspringer af FN's standardregler for Ligebehandling af Handicappede (Det Centrale Handicapråd, 2001).

Det var handicappede selv der lancerede bruger-begrebet sammen med kravet om og indførelsen af hjælperordningen i begyndelsen af 70'erne. Patient, klient, revalident var passive kategorier, mens bruger var aktivt. Hjælper-begrebet signalerede en distance til hjemmehjælper-kategorien (Lenger, pers. med.).³⁾ Brugere skulle bruge hjælpere, ikke modtage hjemmehjælp. Den nye hjælperordning vendte autoritetsforholdet mellem klient og profession på hovedet. I modsætning til lægen (aktiv) der behandlede patienten (passiv), var det nu brugeren (aktiv) der brugte hjælperen (passiv). Det var de handicappedes opgør med professionerne og professionsvældet, som blev indskrevet i benævnelserne og i stillingsbeskrivelserne (Munk-Madsen, 2006).

Bruger-begrebet har spredt sig på velfærdsområdet og favner i dag mange forskellige grupper, der modtager (bruger)

offentlige velfærdsydelser (service). Som sådan refererer begrebet til en bestemt forståelse af forholdet mellem mennesker med behov for velfærdsydelser og velfærdssystemets ydelse af disse. Brugeren er ikke en underordnet klient, men en kunde, en borger der har ret til service.⁴⁾ Også hjælper-begrebet bliver brugt brede om forskellige professionskategorier, der yder hjælp overfor handicappede (se f.eks. Christiansen, 1992). Hjælper-begrebet har imidlertid ikke overskredet professionsbenævnelserne for socialrådgivere, fysioterapeuter osv., undtagen i ordningen med personlige hjælpere. Her er 'hjelper' blevet en indarbejdet stillingsbetegnelse for handicaphjælper. Derudover fungerer begrebet som skel mellem uddannet og u-uddannet personale, mellem sosu-hjælper og hjælpere, i den øvrige plejesektor. 'Hjelper' er således det laveste trin i omsorgssektorhierarkiet.

Tilbageblik på normerne for plejearbejde

I 1973 fik jeg som 18-årig fast arbejde som uddannet sygehjælper på et velfærdsflag-skib, et flot nybygget plejehjem med god personalenormering. Jeg lærte tingenes orden af de uddannede sygehjælper. Ude i skyllerummet havde vi et lille fad med rodalon-opløsning til at dyppe fingrene i, når vi havde vasket hænder. Så hygiejniske var vi på vores afdeling. Handsker hørte ikke til vores plejefaglige virke i begyndelsen af 1970'erne.

30 år senere fik jeg timelønnet vikararbejde på et plejehjem. Igen lærte jeg tingenes orden af de uddannede sosuhjælper. I det nye årtusind var der ikke meget vi rørte ved uden engangshandsker. Handskebrug var hygiejnisk, det skånedes hænderne for mange håndvaske, og vi undgik berøring med uæstetiske kropsafsondringer. Handskernes psyko-sociale betydning gik op for mig, da jeg skulle hjælpe en af mine unge læremestre med at lifte en mandlig beboer. Manden var vasket og gjort færdig i stand, blot skulle bukserne det sidste stykke op før vi liftede. Jeg forstod ikke, hvorfor min kollega prøvede at ryste hans underkrop ved at skubbe på hans hofter. På mit spørgsmål svarede hun,

at penis skulle ligge rigtigt. Da jeg stadig så uforstående ud, hviskede hun 'jeg kan ikke lide at røre ved den uden handsker', og de var jo taget af, for handsker er meget i vejen ved påklædning. Det havde næppe meget med hygiejne at gøre, for penis var nyvasket. Handskerne markerede grænsen mellem hende og ham på det intime område.

Omsorgsarbejdet har både fysiske og psykosociale komponenter og handsker relaterer sig altså ikke bare til fysiske hygiejniske aspekter. På den ene side kan vi undgå uønsket fysisk intimitet ved handskebrug, det skaber professionel afstand. På den anden side kan vi også opnå psyko-social intimitet på trods af handskebrug, når begge parter er gensidigt nærværende.

I hygiejne diskursens barneår midt på 1800-tallet var håndvask før eksamination af de fødende kvinder under fødselslægerens værdighed, med dramatiske følger for dødeligheden blandt de fødende. Hygiejneargumentationen vandt først frem på barselsområdet, da antiseptikken blev anerkendt i kirurgien (Rosenbeck 1987). Nu er hygiejneargumentationen så selvfølgelig, at det er utænkeligt at en læge i dag skulle lave gynækologisk undersøgelse uden handsker. Det ville nok ikke bare blive opfattet som uhygiejnisk, men også som uanstændigt.

Brydninger mellem hygiejnediskursen og værdighedsdiskursen, mellem det faglige og det personlige, fortsætter her 150 år senere. Mens ovennævnte sosu-hjælper ville markere sin værdighed gennem brug af handsker, vil nogle brugere markere deres værdighed gennem fravær af handsker i plejearbejdet (Klitgård Larsen 1995). Det er hjælperens hænder, men hvem bestemmer over dem?

Diskursanalyse: Hvem ejer hjælperens hænder?

"Hjælperen skal være brugerens arme og ben" er en hyppig brugt beskrivelse af hjælperrollen (Center for Hjælperordninger, udat.). Handicapbevægelsens ideologisk formulerede grundlag for hjælpearbejdet er intakt og lever videre i stillingsannoncer, i vejledninger og i daglig tale

blandt hjælpere, brugere og rådgivere. I udsagnet ligger, at hjælperens fysiske person er underlagt brugerens subjektive kontrol og formål. Hjælperen skal lade sine egne arme og ben styre af brugeren, som om det var brugerens egne. Hjælperen skal lade sig bruge, snarere end bruge sig selv til at hjælpe. Frem for at have en hjælpepejder og en hjælpemodtager er omsorgsforholdet omdefinert til en der bruger og en der bruges.

"Når mine hænder er dine" lyder hovedtitlen på en nylig udgivet DVD produktion om handicaphjælpearbejde udgivet af en række handicaporganisationer og FOA-Århus (Johan & Søndergård 2005). Titlen udsiger, at brugeren kan bruge hjælperens hænder, som om det er hans/ hendes egne. Uanset om udtrykket kommer fra brugerens eller hjælperens mund, udtrykker det en af-subjektivering af hjælperen. Underkastelsen under brugerens vilje kan have hjælperen som subjekt, når hjælperen frivilligt afgiver ejerskabet til sine hænder. Filmen er blandt andet påtænkt som introduktion for potentielle nye hjælpere, og der var ingen konflikt om titlen i samarbejdet mellem fagforeningsrepræsentant og brugerorganisationer (Johan pers. med) – så stærkt står det oprindelige ideologiske grundlag for arbejdet stadig i 2005.

Spiller det nu nogen rolle for omsorgspraksis, hvordan vi omtaler hjælperens arbejde? Er der grund til at tro, at det tages bogstaveligt, at "hjelperen skal være brugerens arme og ben"? Jeg vil se nærmere på kontrollen med hjælpernes hænder i den daglige plejepsikis gennem tre typer eksempler: når hjælperne taler, når brugerne taler og når reglerne/samfundet taler.

Hjælperne:

"Vi spurgte om vi ikke kunne få noget desinficerende sæbe på badeværelset til vores hænder. Men det kunne vi ikke, det var institutionaliserende", siger en ung hjælper fra et hold, hvor hjælperne udførte personlig pleje uden handsker. Hjælperen holdt siden op hos sin bruger, fordi intimitetskravene på flere måder var for store.⁵⁾

På spørgsmålet til en ældre hjælper om hun brugte handsker i sit sidste hjælper-

job, lyder svaret: ”.. havde jeg stillet mig op med et par handsker der, det var ikke blevet populært ... så jeg gjorde det jeg havde min egen sæbe med, 'du kan godt bare bruge min sæbe', nej sagde jeg, 'jeg har det meget godt med at bruge mit eget sæbe og mit eget håndklæde', og det var da allerede en fornærmelse, ik os?” Denne hjælper havde fået arbejdet anvist af AF, fordi hun havde omsorgsarbejds erfaring og kunne ikke uden videre sige op. Der var dog arbejdsfunktioner hun nægtede at udføre, som at kravle på knæ på et vådt badeværelsesgulv under badning. Hun nægtede også at modtage højlydt skæld ud, når badningen ikke skred frem til brugerens tilfredshed. Snart fik hun et knæk i ryggen og en sygdomsmeddeling af lægen, så hun kom derfra.

Til forskel fra sosu-hjælperen som 'ikke kan lide at røre ved den uden handsker' og heller ikke gør det, så bliver subjektbelastningen ved at 'være brugerens arme og ben' så stor, at hjælperne her trækker sig.

Brugerne:

'Der er F..... ingen der skal bestemme, at nogen skal tørre mig i røven med handsker på' refererer en arbejdsmiljøkonsulent udsagn fra et stormøde for brugere om arbejdspladsvurderinger i hjælperordningen.⁶⁾ Det var en prominent og handicappolitisk aktiv bruger, der argumenterede mod den professionelle afstand ved handskebrug, som svar på BST's faglige hygiejneargumenter for handskebrug.

'Jeg vil ikke være ulækker' refererer direktøren for et servicefirma en bruger for at have udtrykt som forklaring på sin modstand mod handskebrug i personlig pleje. Men i firmaets regi må hjælperne selv bestemme, om de vil bruge handsker eller ej.⁷⁾

I Klitgård Larsen bog (1995) udtaler en bruger om sin handske modstand, da en hjælper forlangte handsker: "Jeg blev vred og følte mig som en patient. Hun kunne da bare vaske sine hænder godt bagefter" (s. 72).

Da selvhjulpne personer ikke bruger handsker, når de går på toilettet, men vasker hænder bagefter, og målet med ordningen for brugere er at leve som om de

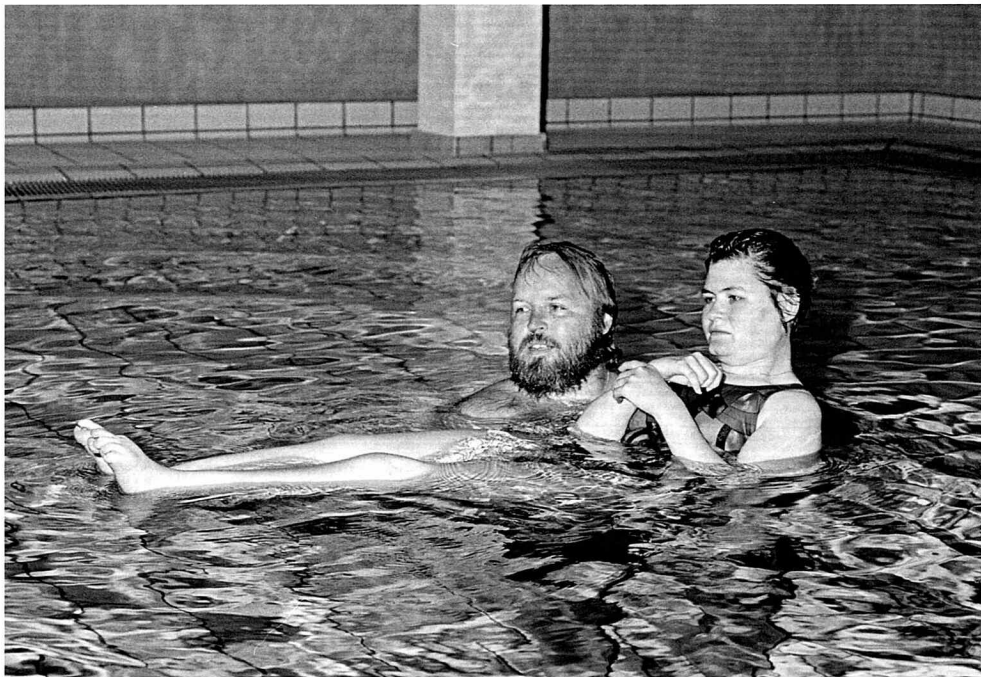
ikke er handicappede, kompenserer de ved at bruge hjælperens hænder som om det er deres egne. Kontrollen over hjælperens hænder ligger hos brugeren. At skulle have hjælp af en anden i intime private situationer er et livsvilkår for mange handicappede. De er påtvunget en intimitet af deres omstændigheder. Når hjælperen ikke må bruge handsker, påtvinger brugeren hjælperen sit eget livsvilkår, som et arbejdsvilkår. Brugers kontrol over hjælperens hænder og privathed er stærkest, når hjælperne er privatansatte, stærkere end når et firma står for ansættelsen.

Udsagnene viser, at det heller ikke for brugerne først og fremmest handler om hygiejne, men om kontrol med nærhed og distance. Grethe Enevoldsen, tidligere hjemmehjælper og mangeårig formand for Husligt Arbejderforbund og FOA-Århus, genkender handske diskussionen fra handskernes indførelse i hjemmeplejen. Ældreorganisationerne harceleret over, at hjemmehjælpen skulle komme i folks privatsfære og bruge handsker. De fleste argumenter handlede om, hvor dyrt et spild det var. Jeg ser modstanden som et spørgsmål om at hævde sin værdighed. "Det overlader en hel masse situationer, som ikke burde være der", siger Grethe Enevoldsen, om at det uden klare regler bliver op til hver enkelt hjælper at diskutere handskebrug med sin private arbejdsgiver.⁸⁾ Klare regler om handskebrug gælder i hjemmeplejen og derved lægger hjemmehjælperen ikke nødvendigvis personlig afstand til klienten, men kun til opgaven.

Reglerne:

"§ 77-området er fritaget fra et specifikt krav om brug af handsker ved f.eks. personlig hygiejne. Dog skal arbejdsgiveren stadig sikre, at hjælperne arbejder forsvarligt hygiejnemæssigt, dette kan f.eks. ske ved brug af handsker", slutter pjecen om Arbejdsmiljøloven på § 77-området, som er udgivet af Sikkerhedsforum i Århus Kommune i 2004.

I Århus kommune, som var først ude med hjælperordninger og har flest af dem, er alle hjælperordninger tilmeldt BST, Bedrifts Sundheds Tjenesten. Dermed kan vi

forvente, at disse ordninger ligger i teten i forhold til resten af landets ordninger. Arbejdsmiljøarbejdet i Århus betyder alligevel ikke, at hjælperne her selv bestemmer over, hvad deres bare hænder skal røre ved, hvor intime de vil være med deres bruger. Tværtimod. Det omvendte er indskrevet i Sikkerhedsforums regelfortolkning.

Grunden til at brugerens kontrol i handskespørgsmålet ligefrem understreges i en pjece om hjælpernes arbejdsmiljø, skyldes brugernes dominerende position. Brugerrepræsentanterne i Sikkerhedsforum har haft alle kontroversielle tekstformuleringer til høring i Brugerklubben, før de er blevet accepteret (Lene Stevn, pers. med.)⁹. Arbejdsmiljøfaglighed og hygiejne er altså underordnet brugerstyringen.

Teksten i arbejdsmiljøpjece har en indre modstrid. Overordnet fastslår den, at det ifølge arbejdsmiljøloven gælder i ethvert arbejdsforhold, dvs. også i private hjem, at "Anerkendte normer eller standarder, som har sikkerheds- eller sundhedsmæssig betydning, skal følges" (Sik-

kerhedsforum i Århus Kommune 2004). Der er imidlertid ingen myndighed som kontrollerer, endsige udfordrer, brugernes individuelle normer og standarder for arbejdet. BST kan kun anbefale, ikke pålægge, en bruger at ændre på problematiske forhold, og kun når en bruger selv har bedt om vejledning. Arbejdstilsynet besøger desuden ikke disse arbejdspladser (Lene Stevn, pers. med.). Afsluttende fastslår pjece altså brugernes herredømme i handskepraksis, på trods af 10 års arbejdsmiljøindsats på området.

Konsekvenser af hjælpernes af-subjektivering

Princippet og idealet om at kompensere for egne lemmers dysfunktion ved at styre hjælperens funktionelle lemmer, strækker sig ikke kun til kontrollen over hjælpernes hænder, men inkluderer arme, ben, ryg, ja hele hjælperen, om så også i eva-kostyme.

I de brugerstyrede hjælperordninger videreføres manuelle løft og forflytning af personer, som for længst er forladt i andre grene af omsorgssektoren ud fra sundheds-

og sikkerhedsmæssige hensyn. ”. og de skal ku' løfte” siger LK om at vælge hjælperen ”fordi jeg bliver løftet”, hvilket vi får at se i filmen om hjælperarbejde (Johan og Søndergård 2005). LK er ikke den eneste bruger som vil løftes, i stedet for liftes. Modstand mod liftbrug og andre tekniske hjælpemidler er ikke ualmindelig blandt de uafhængige brugere. Vil brugeren leve *som om* han/hun ikke er handicappet, da kan hun/han bruge sin hjælper til at force trapper for at komme ind på hotte steder, selvom proceduren ikke bliver regnet for sundheds- eller sikkerhedsmæssig forsvarlig i fagligt professionelle kredse. Når hjælperne skal være brugerens arme og ben, er der ingen begrænsninger på, hvad de kan bedes om. Når hjælperen accepterer at arbejde som brugerens arme og ben, da er der få grænser for, hvordan hun/han udfører sit arbejde.

”En hjælper skal hjælpe brugeren med alt det han ville have gjort, hvis han kunne”, står der i introduktionen til nye vikarer (Center for Hjælperordninger udatt.). Brugerens personlige ønsker er dermed den overordnede rettesnor for arbejdet, hvor mangfoldige de end måtte være. Det måtte en ung kvindelig hjælper sande, når hun fulgte sin mandlige arbejdsgiver i svømmehallen og dér skulle afklæde og vaske både sig selv og ham i mændenes omklædningsrum, før de gik i bassinet. Hvis brugeren ikke havde været handicappet, så havde han jo vasket sig selv i dette offentlige nøgne mandlige rum. For at brugeren kan leve *som om* han ikke er handicappet, må hjælperen tilsidesætte sin egen blufærdighed. Hun må ofre sig for idealet. Hjælperens afgrænsning bliver hendes helt personlige sag, i omgivelser hvor hun arbejder uden kolleger, uden organisation i ryggen, uden uddannelse og uden faglige normer. Det rådende ideal er netop ubegrænset brugerstyring og af-subjektivering af hendes egne lemmer/krop i forhold til brugerens behov. ”Jeg var alt for ung. Jeg skulle bare tjene nogen penge og jeg gik med til alt for meget”, siger en anden tidligere hjælper om sin grænseoverskridende arbejdserfaring.

Princippet *som om* styrer hjælperens praksis i både det store og det små. Det

gælder i forhold til påklædning, tandbørstning, spisning, badning osv.. Det er ikke sikkert, det er hverken nemt eller praktisk at børste tænder, made og påklæde en bruger som om han/hun ikke er handicappet. Hjælperen kan få brugerens spyt i ansigtet eller vride sig i ryggen, når det praktiske skal vige for en iscenesættelse af normalitet. Brugerstyring af hjælpens detaljer fremføres som en naturlig respekt for brugerens integritet; f.eks. at få børstet tænder på den måde brugeren ønsker (Klitgård Larsen opcit. Høgsbro m.fl. 1999 s. 148). Når den rene brugerstyring får råderum, som i handskeeksemplet, så kan det nemt trække veksler på hjælperens integritet.

Diskursens sociale matrice

Der er en diskursiv praksis, som på tværs af organisationer og institutioner i og omkring hjælperordningen, vedligeholder en hegemonisk diskursorden om brugerstyret hjælp. ”Jobbet som handicaphjælper er unikt og kan ikke sammenlignes med noget andet på det danske arbejdsmarked”, fremhæves det som central tekst i oplysnings/debatfilmen af Johan og Søndergård (2005). Dette indledende udsagn ser jeg som et forsøg på at opretholde og afgrænse diskursordenen. At jobbet er unikt kan nok siges at være sandt, når vi ser på de tilpasningskrav der er en forudsætning for arbejdet. Bortset fra det, er der stadig tale om offentligt betalt omsorgsarbejde udført i private hjem, og derfor er der et stort sammenligningsgrundlag med f.eks. hjemmehjælpen. Problemet er snarere, at en sammenligning med andet omsorgsarbejde kaster lys over hjælpernes prekære position i hjælperordningen. Afgrænsningen af diskursordenen tjener til at opretholde hegemoniet, mens interdiskursivitet gør det ustabil.

Personliggørelsen af hjælpebehov som begrunder de private ansættelser i hjælperordningen, trækker på den forbrugerdiskurs der breder sig i sundhedsvæsenet specielt og i samfundet generelt. Hjælperordningen var en forløber for privatiseringstiltagene, men kan nu støtte sig til denne tankegangs bredere tilslutning på velfærdsområdet. Samtidig er det at frem-

hæve handicappedes omsorgsbehov som unikke, i forhold til andre gruppers omsorgsbehov, en strategi i konkurrencen om de offentlige velfærdsmidler, hvor hjælperordningen er omsorgssektorens Cadillac i forhold til de standardiserede ydelser, der tilbydes i ældreomsorgen. Der kører man kollektivt.

Analysen har påvist samspillet mellem en diskursiv og en social praksis, hvor arbejdsgiveren opnår intim kontrol med sine underordnede. Diskursen indstifter brugerens ret til at bruge sine hjælpere, analysen har vist at det manifesterer sig. Dette mellem-menneskelige forbrugsforhold legitimeres af, at brugeren er handicappet og afhængig af hjælp. Legitimeringen bygger på en stærk offermagt, som næres af de fysisk velfungerendes frygt for egen fysiske sårbarhed. At betale det ene offer med det andet, brugerens afhængighed med hjælperens integritet, har imidlertid ikke noget med ligeværd at gøre. Og mens brugernes praktiske afhængighed er et fysisk faktum, er beslaglæggelsen af hjælpernes lemmer en ideologisk konstruktion.

En diskursorden åbnes for forandring, når der iværksættes diskurser og genrer fra en anden diskursorden. Med et arbejdslivsperspektiv og et arbejdsmiljøperspektiv, som introduceret her, bliver det hegemoniske brugerstyringsperspektiv sat i relief. I sin tid da hjælperordningen blev indført, var det netop gennem en interdiskursivitet, der introducerede mellem-menneskeligt ligeværd mellem handicappede og ikke-handicappede, i en instrumentelt professionel handicapomsorg, hvor en hegemonisk medicinsk diskurs havde rådet.

Diskussion – arbejdssubjektivitet i handicapomsorgen

I sit opgør med sygeliggørelse og patientroller, med institutionalisering og den professionelle plejesektors dominans, har handicapbevægelsen, med støtte fra en voksende ligebehandlingsorientering og en forbrugerdiskurs, erstattet det medicinsk dominerede rehabiliterings-paradigme med et brugerstyrings-paradigme. Hjemmehjælp skulle vige for personlig hjælp

(DeJong & Wenker 1983, Munk-Madsen 2006). Også i omsorgsforskningen har der været fortalere for en af-professionalisering af hjemmebaseret omsorg ud fra synspunktet, at professionalisering spolerer den erfaringsbaserede og indlevende omsorgsrationalitet (Wærness 1984). Brugerstyrings-paradigmet går dog videre end til en af-professionalisering af plejepersonalet, det sigter mod, og lykkes i stor grad med, en af-subjektivisering af hjælperen.

I deres udfoldelse af diskussionen om arbejde og subjektivitet stiller Birger Steen Nielsen m.fl. (1994) spørgsmålet, om udviklingen i arbejdslivet mod større inddragelse af medarbejderne som subjekter egentlig er en opskrivning af subjektiviteten eller nærmere en beslaglæggelse. Da omsorgsarbejde har mange integrerede elementer, af fysisk, social og emotionel karakter og produktet så at sige er menneskelighed, må man skyde sig selv ind i produktionsprocessen (Steen Nielsen m.fl. 1994). Dermed kan det se ud som om omsorgsarbejderens subjektivitet er uløseligt indlejret i arbejdet, og da særlig når man er u-uddannet og rekrutteret på sine personlige egenskaber og livserfaringer frem for på formelt erhvervet faglighed, som de fleste handicaphjælpere.

Hjælperne kan imidlertid parkere deres subjektivitet, når de går på arbejde for at undgå konflikter (nedskrivning), eller de kan overtage brugerens (beslaglæggelse). Opskrivningen af subjektivitet i hjælperordningens omsorgsrelation er en ensidig opskrivning af brugerens subjektivitet. Brugerstyringen fjerner ikke brugerens afhængighed af hjælp, men den betyder, at brugeren kan undgå at føle sig afhængig. Hjælperen står ikke frit og ligeværdigt overfor brugeren, når hun skal balancere i forhold til brugerens ønske om uafhængighedsfølelse og sine egne grænser. Hendes levebrød er nemlig afhængig af brugerens subjektive tilfredsstillelse.

Negt (1985) italesætter udgrænsningen af mennesker gennem arbejdsløshed som vold mod vort menneskeværd. Frygten for at miste sit arbejde påvirker både de arbejdsløse og dem der har arbejde. Denne frygt medfører selv begrænsning og tilpas-

ning til arbejdsgiverens tilbud og forslag. Når det materielle livsgrundlag er usikkert, leder det til en eksistentiel angst i arbejdsstyrken, som er med til at opretholde herredømmeforhold og privilegier. Dette dilemma står enhver hjælper i overfor sin arbejdsgiver. Graden af autenticitet må afpasses til arbejdets nødvendighed som livsgrundlag, idet hjælpere kan fyres fra dag til dag.

De unge handicappede kæmpede for at realisere deres menneskeværd gennem frisættelse fra institutionslivet. I det nye omsorgssystem vandt brugernes subjektivitet og autonomi maksimalt terræn. Institutionaliseringsen af brugerstyret hjælp har imidlertid ikke skabt ligeværdige omsorgsrelationer, men en hierarkisk servicerektion hvor brugeren forbruger hjælpere. I produktionen af omsorgstjenester skal omsorgsarbejderen have sit subjektive råderum for at realisere sit menneskeværd. I omsorgsarbejde er der indlysende muligheder for et levende arbejde, men det levende arbejde dør uden subjektivt råderum for omsorgsarbejderen. Vi forspilder menneskeværd i dødt arbejde, fordi vores menneskelighed ikke realiseres. Brugernes maksimale autonome styring er ikke nødvendigvis det optimale med hensyn til arbejdsmiljø eller med hensyn til mellem-menneskeligt ligeværd.

Birger Steen Nielsen m.fl. (1994) fremhæver at: "en menneskelig udformning af arbejdet og teknikken kræver en inddragelse af de arbejdende mennesker selv, den må være "participatorisk" og bygge på subjektivitetens utopiske potentiale" (s.84). Hjælperne må altså inddrages i udviklingen af hjælperarbejdet ud fra deres erfaringsopsamling, med frigørelse af deres subjektivitetens utopiske materiale. Men isolation og privat ansættelse skaber en mangel på kollektive fora for hjælperne til at udvikle deres arbejdssubjektivitet, deres omsorgsrationalitet, deres faglighed.

Opbygning af fælles faglige normer kræver kontakt og samarbejde med andre hjælpere. I vores forskningsprojekt er vi i gang med at etablere kollektive fora for diskussion og udvikling af arbejdsmiljøperspektivet i hjælperarbejdet. Gennem først fokusgrupper og siden fremtidsværksted

skaber vi et diskursivt grundlag for en udvikling af arbejdsformer der varetager arbejdets mål, optimal personlig hjælp, uden omkostninger for hjælperens personlige integritet. Det bliver spændende at se, hvorledes hjælpernes subjektivitetens utopiske materiale kan forandre og berige det omsorgsrelationelle arbejde.

Referencer:

- Askheim, Ole Petter (1999): Personal assistance for disabled people – the Norwegian experience. *International Journal of Social Welfare* 1999:8 111-119.
- Askheim, Ole Petter (2001): *Personlig assistance for funktionshemmede i Norden. En sammenlignende studie av ordningen i Danmark, Finland, Sverige og Norge*. Høgskolen i Lillehammer, Forskningsrapport nr. 61/2001.
- Askheim, O.P. og Guldvik, I. (2004): Mye er forskjellig, men inni er vi like.... I Kerstin Gynnerstedt (red.) *Personlig assistans och medborgarskap*. Lund, Studentlitteratur, s.171-198.
- Bengtsson, Hans (2004): Vägen til personlig assistans. I Kerstin Gynnerstedt (red.) *Personlig assistans och medborgarskap*. Lund, Studentlitteratur, s. 39-71.
- Bonfils, Inge Storgård (2003): Historiske spor og nutidige udfordringer i handicappolitikken. I Bengtsson, S.; Bonfils, I.S. & Olsen, L. (red.) *Handicap, kvalitetsudvikling og brugerinddragelse*. s. 13-36. AKF forlaget.
- Center for Hjælperordninger (udat.): *Hjælperordningen*. Århus, brochure.
- Christiansen, Steen (1992): *Handicapbogen – til dig der skal hjælpe*. Dafolo, København.
- DeJong, Gerben (1983): Defining and implementing the Independent Living Concept. I Crewe N.M. & Zola, I.K. (red.) *Independent Living for Physically Disabled People*. San Fransisco, Jossey-Bass Publishers, s. 4-27.
- DeJong, G. & Wenker, T. (1983): Attendant Care. I Crewe N.M. & Zola, I.K. (red.) *Independent Living for Physically Disabled People*. San Fransisco, Jossey-Bass Publishers, s.157-170.
- Det Centrale Handicapråd (2001): *Handicap og ligebehandling – et refleksionspapir*. Det Centrale Handicapråd, København.
- Det Centrale Handicapråd (2002): *Dansk Handicappolitik – lige muligheder gennem dialog*. Det Centrale Handicapråd, København.
- Ekensteen, Vilhelm (1968): *På folkhemmens baggård*. Forlaget Prisma, Verdandi debat, Halmstad.
- Fairclough, Norman (1992): *Discourse and Social Change*. Cambridge, UK, Polity Press.
- Guldvik, Ingrid (2001): *Mellom brukerstyring og medbestemmelse – Å jobbe som personlig assistent*. Østlandsforskning, ØF-rapport nr. 04/2001.
- Guldvik, Ingrid (2003): Personal Assistants: Ideals of social Care-Work and Consequences for the Norwegian Personal Assistance Scheme. *Scandinavian Journal of Disability Research*, SJDR Vol. 5, No. 2, s. 122-139.

- Gynnerstedt, Kerstin (2004): Personlig assistans – en medborgerlig rättighet. I Kerstin Gynnerstedt (red.) *Personlig assistans och medborgarskap*. Lund, Studentlitteratur, s. 13-38.
- Hugemark, Agneta (2004): Med rätt at bestämma själv? – 'exit', 'voice' och personlig assistans. I Kerstin Gynnerstedt (red.) *Personlig assistans och medborgarskap*. Lund, Studentlitteratur, s. 99-122.
- Hugemark, A. og Wahlström, K. (1999): *Conceptions of Personal Assistance: What Shall Be Done and Why?* Paper præsenteret på Nordic Network on Disability Research conference. Trondheim, Norge, september 1999.
- Høgsbro, Kjeld; Birgit Kirkebæk; Sara Vafai Blom & Else Danø (1999): *Ungdom, udvikling og handicap*. Frederiksberg, Samfundslitteratur.
- Johan, Søren & Dorthe Søndergård (2005): *Når mine hænder er dine – handicaphjælper i grænselandet mellem redskab og venskab*. DVD. Dansk Handicapforbund, RYK – Rygmarvsskadede i Danmark, Muskelsvindfonden, Landsorganisationen for modtagere af personlig og praktisk hjælp, Egmont Højskolen, FOA Århus.
- Jørgensen, Harald (1972): *Vanføreforsorgen i Danmark gennem 100 år*. Samfundet og hjemmet for vanføre, København.
- Jørgensen, Marianne Winther & Louise Phillips (1999): *Diskursanalyse som teori og metode*. Frederiksberg, Roskilde Universitetsforlag.
- Kirkebæk, Birgit (1993): *Da de åndssvage blev farlige*. Holte, Forlaget SOCPOL.
- Kirkebæk, Birgit (2001): *Normaliseringens periode*. Holte, Forlaget SOCPOL.
- Larsen, Hanne Klitgård (1995): *Kunsten at modtage og give hjælp*. Århus, Husets Forlag/S.O.L.
- Munk-Madsen, Eva (2006): "Verdens bedste hjælperordning" – et arbejdslivsperspektiv på brugerstyret hjælp. *Tidsskrift for Arbejdsliv* 8.årg. nr. 1 februar 2006, s. 11-31.
- Måhønen, Hannu (1994): Krigsinvaliderne och riksdagen. I Kirkebæk, Birgit & Markussen, Ingrid (red.) *Det gode Liv*, s. 125-142, Danmarks Lærerhøjskole.
- Negt, Oskar (1985) -1984: *Det levende arbejde, den stjålne tid*. København, Politisk Revy.
- Ratzka, Alfred (1986): *Independent Living and Attendant Care in Sweden: a consumer perspective*. New York: World Rehabilitation Fund.
- Rosenbeck, Bente (1987): *Kvindekøn. Den moderne kvindeligheds historie 1880-1980*. København, Gyldendal.
- Steen Nielsen, Birger; Kirsten Larsen; Henning Salling Olesen & Kirsten Weber (1994): *Arbejde og subjektivitet – en antologi om arbejde, køn og erfaring*. Nr 26/94 i skriftserie fra Erhvervs- og voksenuddannelsesgruppen, Roskilde Universitetscenter.
- Wærness. Kari (1984): The Rationality of Caring. *Economic and Industrial Democracy*, Vol. 5, 185-211.

<http://www.uloba.no/templates/Pages.aspx?id=199>

Noter:

1. Denne artikel er en bearbejdelse af et paper fremlagt på Sociologkongres august 2005 på RUC. Den udspringer af forskningsprojektet: "Den grænseløse arbejdsplads. Fleksibilitet, flygtighed og arbejdsmiljøproblemer i handicaphjælperarbejde". Projektet er et delprojekt under hovedprojektet "Flygtige og grænseløse relationer i arbejdet med mennesker". Projekterne er finansieret af Arbejdsmiljøforskningsfonden i perioden 2005-2007. De hører hjemme på TekSam, RUC.
2. Inklusion af både den sociologiske tilblivelse af en tekst, dvs. afdækning af den intertekstuelle kæde bag den, og afkodningen af den, dvs. en receptionsundersøgelse i den anden ende, ville høre med til den ideelle fuldt udbyggede diskursanalyse.
3. Korrespondance med Jørgen Lenger 2005, Udviklingschef i Muskelsvindfonden.
4. De norske brugere har gjort op med begrebet og er nu 'borgere', jf. ULOBAS hjemmeside.
5. Hjælper og brugere, som ikke optræder med navn i publicerede tekster, er anonymiseret.
6. Interview med Lene Stevn, fysioterapeut og BST-konsulent i Århus, 2005.
7. Interview med Torben Hansen, Direktør i Bruger-Hjælper Formidlingen, 2005.
8. Interview 2005
9. Interview med Lene Stevn, fysioterapeut og BST-konsulent, 2005.